

Jovan R. Bojović

Manifest CK KPJ od januara 1937. godine i njegov odraz na rad partije u Crnoj gori

U istoriji Komunističke partije Jugoslavije, u medjuratnom periodu, 1937. godina označava jednu prekretnicu u njenom političko-organizacionom razvoju. Ovaj prelomni period u njenoj istoriji usko je vezan za ime Josipa Broza. Tita, odnosno za njegov dolazak na čelo Komunističke partije.¹ Prehodne i te godine unutar Komunističke partije učinjeni su odlučujući i presudni koraci, koji su joj kasnije omogućili da stane na čelo jednom dubokom narodnom revolucionarnom procesu i da ga sa uspjehom privede kraju, tj. pobjedi socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

Iako je Komunistička partija tokom 1934. i 1935. godine postigla značajne rezultate u organizacionom jačanju, njen razvitak nije išao ukorak s objektivnim mogućnostima, koje su nastale u vrijeme poleta revolucionarnog antifašističkog pokreta u zemlji. Baš u tom periodu jasno su se pokazale posljedice sektaštva u vrhovima Partije. Isto tako u tom periodu pojedine organizacije i rukovodstva nijesu pokazala dovoljno političke širine u prilaženju raznim pojavama, pokretima i organizacijama, sporo su se oslobadjali u svakodnevnoj političkoj aktivnosti sektaških parola i zavjereničkih oblika organizacije. Takve pojave kočile su proces izgradjivanja Komunističke partije u rukovodeću snagu revolucionarnog i antifašističkog pokreta. Sve je to otežavalo njene napore da taj pokret obuhvati i usmjeri u svoj njegovoj mnogostrukosti. Zbog njenih organizacionih i političkih slabosti mnoge su revolucionarne i antifašističke akcije širokih masa još nosile pečat spontanosti, poprimajući karakter izolovanih akcija.

Rukovodstvo Komunističke partije nije moglo iz inostranstva uspješno rukovoditi pokretom u zemlji, koji se u njoj ispoljavao u različitim oblicima. Narastanjem revolucionarnog pokreta u zemlji, pojavljivali su se novi problemi koji su zahtijevali odgovarajuće stavove rukovodstva Komunističke partije. Medjutim, šablonsko prenošenje opštih stavova Kominterne, rukovodstvo Komunističke partije u inostranstvu nije moglo uspješno rukovoditi pokretom u zemlji. Uočavajući sve negativne posljedice odvojenosti Centralnog rukovodstva od organizacija u zemlji i pokreta, pojedina rukovodstva Komunističke partije u zemlji i neki članovi Centralnog komiteta postavljali su sve češće pitanje prelaska partijskog rukovodstva u zemlju. Ovo pitanje je postavljeno i na četvrtoj zemaljskoj konferenciji (1934) i na Junskom plenumu (1935) Centralnog

¹ Edvard Kardelj, Osećamo da je to dan naše Partije. Četrdeset godina — Zbornik sećanja aktivista jugoslovanskog revolucionarnog radničkog pokreta, Beograd 1960, knjiga 3, 21.

komiteta Komunističke partije. Međutim, ono ni na jednom od ovih foruma nije bilo usvojeno. Ova ideja nije napušтана. Naprotiv, ona je još više potencirana kako među partijskim organizacijama u zemlji tako i kod jednog broja članova Centralnog komiteta. Zbog toga je poslije Junskog plenuma Politbiro Centralnog komiteta obrazovao Zemaljski biro u zemlji sa sjedištem u Zagrebu. On je postao kao operativni organ biroa Centralnog komiteta za neposredno rukovođenje cjelokupnim radom partijskih organizacija u zemlji.² Ovo je bila jedna od početnih faza u konsolidaciji Komunističke partije.

Zemaljski biro održavao je neposredne veze sa svim pokrajinskim komitetima dajući im direktive o pojedinim pitanjima, koja je situacija nametala. On je raspolagao i sa centralnom partijskom tehnikom. Sve je to uslovalo da je on za kratko vrijeme postigao značajne rezultate. Međutim, Zemaljski biro je za važnije odluke morao prethodno tražiti saglasnost Politbiroa Centralnog komiteta u Beču, što je u mnogome otežavalo rad Partije u zemlji. Zbog toga je ponovo postavljeno pitanje prelaska Centralnog rukovodstva u zemlju ili u krajnjoj mjeri formiranje autoritativnijeg rukovodstva u zemlji, odnosno proširenje kompetencija Zemaljskog biroa. Rad na realizaciji ovih pitanja omela je velika partijska provala u zemlji, krajem 1935. i početkom 1936. godine.

Iako je provala 1936. godine privremeno omela razvoj Partije, revolucionarni pokret u zemlji nije zaustavljen. On se i dalje razvijao i jačao. To su pokazali i događaji u zemlji, kada je od sredine te godine izvedeno niz štrajkova i demonstracija pod rukovodstvom Komunističke partije. Međutim, frakcijske borbe u centralnom rukovodstvu u mnogome su otežavale i umanjivale revolucionarnu snagu Partije u zemlji.

Tokom 1936. godine učinjene su izvjesne promjene u Centralnom rukovodstvu Partije. Jedna od veoma važnih odluka te godine bila je odluka da Organizacioni sekretarijat Centralnog komiteta Komunističke partije na čelu s Titom predje u zemlju i uzme na sebe neposredno rukovođenje Partijom i pokretom u zemlji. Ovo je bio značajan momenat u organizacionom razvoju Komunističke partije, jer je to »omogućilo pripremu za stvaranje rukovodstva u cjelini u zemlji.«³

Krajem 1936. godine prešao je u zemlju Organizacioni sekretarijat Centralnog komiteta. Evocirajući sjećanja na njegove zadatke u zemlji Tito je, pored ostalog, rekao:

»Po mom povratku u zemlju, u jesen 1936. godine, glavni zadaci su bili: reorganizacija Partije, formiranje jednog dijela rukovodstva, pošto je drugi bio u Parizu, mobilizacija boraca za pomoć republikanskoj Španiji, onemogućavanje i likvidiranje raznih provokatora, jer je Partija u to vrijeme podnosila veoma mnogo žrtava. Jednom riječju, trebalo je Partiju očistiti od svega što je ugrožavalo njen opstanak i smetalo njenom razvitku. A to nije bio lak zadatak.«⁴

Prelaskom u zemlju Organizacionog sekretarijata na čelu s Titom otpočeo je sistematski rad na konsolidaciji Partije. Jedna od najznačajnijih mjera Organizacionog sekretarijata u procesu konsolidacije Komunističke partije i njene afirmacije

² Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije. Beograd 1963, 233.

³ Josip Broz Tito, Politički izvještaj na V Kongresu Komunističke partije Jugoslavije. V Kongres KPJ, Beograd 1948, 46; Isti, Izvještaj na V zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. Materijal o omladinskom pokretu do rata, Beograd 1948.

⁴ Tito, Govor na Gradskoj konferenciji SK u Beogradu. Komunist, br. 522 od 20. aprila 1967.

macije u širokim društvenim slojevima bilo je stvaranje Komunističke partije Slovenije i Komunističke partije Hrvatske 1937. godine. Iste godine održana je pokrajinska konferencija Komunističke partije u Crnoj Gori, obnovljen Pokrajinski komitet u Srbiji i formiran Oblasni komitet na Kosovu i Metohiji. Upravo s konsolidacijom svojih redova, obnavljanjem i stvaranjem novih partijskih organizacija, Komunistička partija se pripremala za aktivno učešće u političkoj i ekonomskoj borbi u zemlji.

Pored niza mjera koje je trebalo sprovesti do kraja unutar Partije, političke prilike tada u svijetu i u zemlji zahtijevale su mnogo širu i sveobuhvatniju njenu političku aktivnost. Iskustvo iz političkih borbi u zemlji posljednjih godina pokazivalo je sve očividnije da borbeno raspoloženje i politički radikalizam širokih narodnih slojeva prelaze okvire onog zašto su se borila vodstva opozicionih građanskih stranaka. U onakvim političkim okolnostima Komunistička partija je morala dublje zalaziti u politički život zemlje i da ubrza proces slivanja sve masovnijih akcija širokih narodnih slojeva u jedan jedinstveni jugoslovanski revolucionarni i demokratski pokret, koji bi postao dominantna politička snaga u zemlji. Ovo je bio jedan od veoma značajnih poteza koji je učinilo organizaciono rukovodstvo, preduzimajući sve mjere da ga do kraja sprovede u život. Otada je proces unutrašnje konsolidacije pratila široka politička aktivnost Partije. U tom pogledu još od početka 1937. godine bile su veoma značajne akcije Partije u oblasti spoljne politike i borbe protiv fašizma. Otada je Partija, od proklamovanja principijelnog stava protiv rata i fašizma, prešla na organizovanje masovne političke borbe. Prelomni momenat za takvu orijentaciju učinjen je na Plenumu Centralnog komiteta januara 1937. godine. Na tom Plenumu, pored ostalog, donesena su veoma značajna dva dokumenta — rezolucija i manifest Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije.

Manifest Centralnog komiteta KPJ od januara 1937. godine — *Protiv ratne opasnosti, protiv napadaja fašističke reakcije! Udružimo sve demokratske snage u borbenu Pučku frontu i u Jugoslaviji! Radnom narodu! Svim narodima Jugoslavije!* — imao je ogromni značaj za dalju taktičku orijentaciju Komunističke partije u masama.⁵ U njemu je tretirano nekoliko važnih pitanja kao: fašistička i ratna opasnost, spoljna i unutrašnja politika jugoslovenskih vladajućih krugova, politika vodjstva Udružene opozicije, stav Komunističke partije prema spoljnoj i unutrašnjoj politici jugoslovenske vladajuće buržoazije i vodjstva Udružene opozicije, platforma saradnje Komunističke partije sa opozicionim demokratskim partijama, Narodni front i drugo.

Ukazujući na ratnu opasnost, koja je prijetila jugoslovenskim narodima u Manifestu je rečeno da je »Jugoistočna Evropa jedna od najvažnijih linija napadaja glavnog potpaljivača rata — Hitlerovog fašizma. Oživljavajući staru Kajzerovu politiku gospodovanja od Hamburga do Bagdada — kaže se u njemu — Hitlerova Njemačka grozničavo radi na tome, da privredno i politički podjarmi zemlje jugoistočne Evrope, da ih pretvori u svoje kolonije.«⁶ U

⁵ Arhiv radničkog pokreta Jugoslavije, (ARPJ) Fond CK KPJ br. 7640 VIII 1—1 (1937), Manifest CK KPJ od januara 1937. Objavljen je u *Proleteru* br. 2 od februara 1937. Policijski prepis iz *Proletera* čuva se u ARPJ, br. XII 1—10 (1937). Objavljen je u knjizi *Komunistička partija Jugoslavije 1919—1941*, izabrani dokumenti. Školska knjiga, Zagreb 1959, 144—155.

⁶ Isto.

Manifestu je dalje ukazano da Njemačka već drži Hortijevu Madjarsku, priprema »anšlus« Austrije, rovovi na pograničnim linijama Čehoslovačke, u Bugarskoj nalazi podršku kod Cankova i fašističkih dvorskih krugova, nalazi pomagače među dvorskim i vladinim krugovima Rumunije, traži oslonca u Grčkoj preko svog štićenika Metaksasa, i da njeni agenti rade među reakcionarnim krugovima u Turskoj. Ovakva politika fašističke Njemačke imala je, pored ostalog, cilj da razbije Malu i Balkansku Antantu i da otvori sebi put na Jugoistok Evrope.⁷

Komunistička partija je uočila napore fašističke Njemačke da pretvori Jugoslaviju u svog privrednog vazala i orudje njene politike, pa je ukazala i na tu opasnost. U vezi sa tim u Manifestu se kaže: »Opasnost, koja prijete Jugoslaviji zbog ratnih planova njemačkog fašizma, još je veća zbog sve agresivnije djelatnosti talijanskog fašizma.« Ukazano je na učvršćivanje Italije u Albaniji kao njene polazne baze za napad na Jugoslaviju. Isto tako ukazano je i na aneksionističke planove Madjarske i opasnost koja je i sa te strane prijetila nezavisnost Jugoslavije. Sve tjesniji savez Italije i Njemačke stvoren radi podjele Balkana pokazao je kako je bila pogrešna politika onih koji su u njemačkom fašizmu tražili zaštitu od italijanske agresije.

Rukovodstvo Komunističke partije, pored ukazane fašističke opasnosti za Jugoslaviju sa strane, ukazalo je i na pojavu te opasnosti u samoj zemlji. Vlada Stojadinovića ostavila je »potpunu slobodu otvorenim neprijateljima demokracije, fašistima svih dlaka, da nastave svoje mračne pothvate.«⁸ Ukazano je na pojačanu opasnost fašističkih snaga u Jugoslaviji koje su nastojale »da stvore masovni fašistički pokret« oslanjajući se na Hitlerove agente i fašistički nastrojene oficire. Isto tako ukazano je i na mogućnost vojnog puča i uspostave vojnofašističke diktature. Otuda je i prijetila »opasnost da se Jugoslavija svrsta među fašističke države.«⁹

Centralni komitet ukazao je u Manifestu na opasnost spoljne politike Stojadinovićeve vlade po nezavisnost Jugoslavije. On je dobro uočio najopasnije poteze Stojadinovićeve vlade u spoljnoj politici po nezavisnost zemlje. U vezi sa tim u Manifestu je rečeno:

»U vanjskoj politici vlada Stojadinovića sve je više sklona zblizavanju s Hitlerovom Njemačkom. Nasuprot interesima proizvodjača i čitave narodne privrede Jugoslavije, vanjska trgovina orijentira se sve više na Njemačku. Njemačkom kapitalu daju se pljačkaške povlastice, pogoduje se osnivanju njemačke banke. Štaviše, izvjesni vladini krugovi su skloni da pomognu priključak Austrije Njemačkoj, pravdajući to, da je »Anšlus« tobože manje zlo od obnove Habsburške Monarhije. Vlada Stojadinovića jedna je od posljednjih vlada na svijetu koja neće da uspostavi normalne odnose sa Sovjetskim Savezom — tvrdjavom svjetskog mira — već sudjeluje u bjesomučnoj hajci Hitlerovog fašizma protiv Sovjetskog Saveza.«¹⁰

Otklanjanje opasnosti fašiziranja Jugoslavije Centralni komitet je vidio u ujedinenju svih demokratskih snaga u zemlji u jedan jedinstveni pokret koji bi

⁷ Mala Antanta — Savez između Jugoslavije, Čehoslovačke i Rumunije. Osnovana 1920—21 godine. Prestala da postoji posle Minhena 1938. g. Balkanski pakt (Balkanska Antanta) osnovan je 1934. To je bio Savez između Jugoslavije, Rumunije, Grčke i Turske.

⁸ ARPJ, Fond CK KPJ VIII 1—1 (1937), Manifest.

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

imao jasno postavljene ciljeve borbe i jedinstveno i smjelo rukovodstvo. Polazeći od takve ocjene, kao i ocjene o sve većoj ulozi i jačanju radničkog pokreta i Komunističke partije u zemlji, u Manifestu je istaknuta parola — Fašistička opasnost može i mora biti odstranjena!¹¹ Preko ove parole trebalo je ujediniti sve demokratske i antifašističke snage u Narodni front slobode, koje bi preko njega povele borbu protiv Stojadinovićevog režima kao predstavnika uvodjenja fašističkog sistema u Jugoslaviji.

Komunistička partija je s velikim interesovanjem pratila pregovore vodjstva Udružene opozicije (Seljačko-demokratske koalicije i srbijanskih opozicionih stranaka) oko stvaranja Bloka narodnog sporazuma.¹² Ona je tom pitanju i u ovom Manifestu posvetila punu pažnju, kao i pitanju stvaranja Narodnog fronta.¹³ Rukovodstvo Komunističke partije dobro je tada ocijenilo znatan uticaj gradjanskih opozicionih stranaka u masama. Zbog toga je ono i pojačalo napore u cilju stvaranja Narodnog fronta na bazi koalicije s opozicionim gradjanskim strankama. Tom pitanju ono je u ovom Manifestu posvetilo veliku pažnju. Medjutim, ono nije ni ovom prilikom izostavilo opravdanu kritiku dotadašnjeg rada Udružene opozicije. Rukovodstvo Komunističke partije dobro je ocijenilo i uočilo da Udružena opozicija može postati »važan faktor« u stvaranju Narodnog fronta. Medjutim, po svom shvatanju, obliku organizacije i svojoj taktici ona to »ni izdaleka nije« bila. Udružena opozicija nije imala jedinstven i jasan cilj. Ona »nije bila voljna da upotrebi sva prikladna sredstva masovne borbe« pomoću kojih je bilo jedino moguće izvojevati pobjedu nad fašizmom, a za pobjedu demokratije. Rukovodstvo Udružene opozicije bilo je sklono da paktira s vladom i regentskim savjetom čak i na račun vlastitih partnera u Udruženoj opoziciji. Ovakav stav njenog rukovodstva slabilo je čvrstinu Udružene opozicije i borbenu raspoloženje masa koje su njom bile obuhvaćene. Osim toga vodjstvo Udružene opozicije odbijalo je saradnju s radničkim pokretom i Komunističkom partijom. Ovakvim svojim stavom ono je odbijalo »znatan, odlučujući i najaktivniji dio radničke klase sviju naroda Jugoslavije«.¹⁴

Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije ukazao je na ona važnija pitanja koja je bilo nužno rješavati i oko kojih je trebalo okupiti široke društvene slojeve u jedan jedinstveni pokret koji bi se borio za rješavanje neriješenih pitanja. U vezi sa tim pitanjima, pored ostalog u Manifestu je rečeno:

»Da bi zajednička borba narodnih masa sviju naroda Jugoslavije protiv fašizma i ratnih pustolovina, za slobodu i demokraciju pobijedila, potrebno je da budu postavljeni jasni i razumljivi ciljevi. Cilj te borbe u koju će narodne mase uložiti čitavu svoju snagu mora da bude neodložno rješenje nacionalnog pitanja, saglasno načelu demokratskog prava na nacionalno samoodredjenje. To rješenje mora se poklapati s težnjama i voljom svih naroda Jugoslavije, a prije svega onih naroda koje velikosrpski šovinizam ugnjetava i zapostavlja. Režimu velikosrpske hegemonije i velikosrpskog centralizma treba učiniti kraj.

¹¹ Isto.

¹² Todor Stojkov, O Stvaranju Bloka narodnog sporazuma. Istorija XX veka. Zbornik radova VI, Beograd 1964, 245—301.

¹³ O tome opširno Ivan Jelić, Osnovni problemi stvaranja Narodne fronte u Jugoslaviji do 1941 godine. Putovi revolucije, Zagreb 1966/7—8.

¹⁴ ARPJ, Fond CK KPJ, VIII 1—1 (1937), Manifest.

Država se mora pretvoriti u slobodan savez slobodnih naroda, u demokratsku federativnu državu. U takvoj državi, izgrađenoj na osnovu dobrovoljnog sporazuma ravnopravnih naroda, moći će svaki narod bolje da iskoristi svoje pravo na neograničeno nacionalno samoodređenje. U toj demokratskoj federativnoj državi moraju svi narodi biti ili ravnopravni članovi te države ili dobiti široku autonomiju.

Režimu velikosrpske prevlasti treba učiniti kraj. Srpski demokratski narod mora razumjeti, da mu samo dobrovoljna saradnja sa svim narodima Jugoslavije osigurava vlastitu političku slobodu i nezavisnost...

Kad narodi Jugoslavije danas ustaju protiv razbijanja današnjeg državnog područja, to se ne protivi demokratskom načelu prava na nacionalno samoopredeljenje, uključujući pravo na otcjepljenje. To je načelo koje zastupaju komunisti. U samoj Jugoslaviji i izvan nje rade fašističke snage na tome da plemenito nacionalno osjećanje i težnju za nacionalnom slobodom naroda Jugoslavije iskoriste za podupiranje fašističkih ratnih planova. Svako nastojanje, da se današnje državno područje Jugoslavije razbije ili da se ugrozi njezin opstanak, znači u današnjem međunarodnom položaju pomaganje fašizma i njegovih ratnih priprema. Svako takvo nastojanje protivno je životnim interesima svijeta naroda Jugoslavije.

Hrvatski, slovenski i makedonski demokrati moraju zbog toga shvatiti, da svaka igra za separatističkim tendencijama, svaka pomirljivost prema fašističko-nacionalističkim elementima (frankovci na čelu s Pavelićem i makedonski fašisti soja Vanče Mihajlova) ide na ruku rovarstvu stranih imperijalista, koji guraju svijet u rat.

Svi srpski, hrvatski, slovenski, bosanski, crnogorski, vojvodjanski, makedonski i albanski demokrati moraju shvatiti: zajedničkog neprijatelja, velikosrpski fašizam, Hitlerov i Musolinijev fašizam, koji ugrožavaju nezavisnost naroda Jugoslavije, može se pobijediti samo ujedinjenim snagama, samo boreći se rame uz rame. Izvojsštena sloboda nakon pobjede može se osigurati samo ako se u zajedničkoj borbi iskovan jedinstvo produži i poslije te pobjede, ako se svi bratski ujedine u jednoj demokratskoj federativnoj državi (podvukao — J. R. B.)...

Komunistička partija, kao i druge dosljedno demokratske partije u Jugoslaviji, protivnici su monarhije i teže da ostvare demokraciju u Jugoslaviji, u obliku demokratske federativne republike. Ali pošto znatni djelovi demokratskog protufašističkog tabora u Jugoslaviji još nisu spremni da prihvate tu lozinku, Komunistička partija ne traži kao uvijek da se ta lozinka o republici uključi u zajednički program Pučke fronte¹⁵. Ovo su bila veoma važna pitanja u mobilizaciji masa za njihovo rješavanje.

Komunistička partija je ulagala napore za jedinstvo svih antifašističkih snaga u zemlji. Ona je preko svojih predstavnika vodila razgovore s pojedinim vodjstima građanskih stranaka iz Udružene opozicije o zajedničkoj saradnji u Narodnom frontu.¹⁶ Ona se i ovom prilikom obratila Udruženoj opoziciji za zajedničku

¹⁵ Isto.

¹⁶ I. Ribar, Politički zapisi III. Beograd 1951, 72.

saradnju u Narodnom frontu. U vezi sa tim pitanjem ona je u 7 tačaka iznijela osnovna pitanja predlažući ih Udruženoj opoziciji kao osnovu zajedničke platforme u Narodnom frontu:

1. Ukidanje svih protivnarodnih zakona i ustanova šestojanuarskog režima, na prvom mjestu Zakona i Suda za zaštitu države. Amnestija svih političkih zatvorenika i emigranata;

2. Uspostavljanje demokratskih prava i sloboda (sloboda štampe, zbora i dogovora, udruživanja);

3. Bezodložno raspuštanje »sadašnje protunarodne jevtičevske skupštine i raspis izbora za novi parlament«, na temelju opšteg, jednakog i tajnog prava glasa uz proporcionalnu podjelu mandata;

4. Potpuna ravnopravnost hrvatskog, slovenačkog i drugih potlačenih naroda Jugoslavije;

5. Saziv Konstituante;

6. Olakšanje i poboljšanje života čitavog radnog naroda — radnika, seljaka, gradske sirotinje i inteligencije;

7. Očuvanje mira. Savez sa svim državama koje su protiv ratnih provokacija fašističkih sila i uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Sovjetskim Savezom.¹⁷

Rukovodstvo Komunističke partije nije postavilo ove »zahtjeve kao ultimativni uvjet drugim organizacijama«, koje su stajale na demokratskim načelima. Komunistička partija bila je »spremna da se u svako doba s njima dogovori« o zajedničkoj platformi Narodnog fronta.¹⁸ Ona se ovim Manifestom obratila »otvoreno vodjstvu svih demokratskih partija i organizacija sviju naroda Jugoslavije« s pozivom da se otpočnu pregovori za ostvarenje Narodnog fronta, »za borbu protiv fašizma i rata, za slobodu i demokratiju«.¹⁹

Komunistička partija je i ovom prilikom, s pravom, izrazila sumnju prema vodjstvu Udružene opozicije na pristanak o zajedničkom radu na stvaranju Narodnog fronta pa se zbog toga i obratila radnim masama s pozivom, »da odmah, ne čekajući na pregovore, razviju široki, neodoljivi pokret« za stvaranje Narodnog fronta.²⁰ Partija je bila spremna »da sa svakom demokratskom organizacijom zaključi sporazum za zajedničku borbu.«²¹ Isto tako ona je otvoreno izjavila da »neće prestati da se obraća vodjama sviju demokratskih partija i organizacija svoje zemlje, svim slojevima radnog naroda, svim narodima Jugoslavije« u cilju stvaranja jednog jedinstvenog, masovnog i borbenog antifašističkog pokreta u zemlji.

Rukovodstvo Komunističke partije predlagalo je da sve demokratske snage, bez obzira na različita shvatanja o budućem unutrašnjem državnom uredjenju, pristupe zajedničkim akcijama na osnovu zahtjeva koje mogu prihvatiti svi demokratski elementi. Ono je pravilno postavilo stvar da »borba protiv fašizma i rata, za hljeb i za slobodu ne smije oslabiti zbog nesloge u demokratskim redovima«.²² Predlagalo je da se savladaju sve zapreke, koje su stajale na putu jedin-

¹⁷ ARPJ, Fond CK KPJ, VIII 1—1 (1937), Manifest CK KPJ od januara 1937.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Isto.

stva demokratskih i antifašističkih snaga, jer su one bile neznatne prema tegobama koje su tištale narod, prema veličini opasnosti koja je narodu prijetila i prema veličini ciljeva kojima su narodne mase težile.

Vodstvo Udružene opozicije odbilo je ponudjenu platformu Centralnog komiteta Komunističke partije iznesenu u ovom Manifestu o zajedničkom radu na stvaranju jednog jedinstvenog antifašističkog pokreta u zemlji. Međutim, iako je odbijen ovaj njegov predlog, s njim je Komunistička partija postigla značajni politički i moralni efekat u masama. Naime, slobodno javno političko mnjenje sa ovim se još više ubijedilo da se u rukovodstvu pojedinih opozicionih stranaka nalaze reakcionarni elementi koji su se plašili »da će, udruženi s Komunističkom partijom u Narodnom frontu, izgubiti svoje seljačke mase, a kod vodstva reakcije, s knezom namjesnikom na čelu, izgubiti zauvijek povjerenje bez koga se ne može dobiti vlast.«²³ Međutim, drugi je slučaj bio sa demokratski orijentiranim članstvom opozicionih partija. Ono se sve više orijentiralo prema Komunističkoj partiji i Narodnom frontu, ne obazirući se na stav svog vodstva.

Zahvaljujući novoj orijentaciji i taktici rada Komunističke partije u masama, u Jugoslaviji je sve više jačao demokratski pokret što su pokazali i martovski događaji 1941. godine kada su osujećeni planovi jugoslovenske vladajuće reakcije da Jugoslaviju uvrste u fašistički osovinski blok Rim—Berlin.

U januarskom Manifestu Komunistička partija istakla je okvirni program novog taktičnog djelovanja u masama, napuštajući raniju taktiku izolovanosti i ilegalnosti od širokih društvenih slojeva. Svojom novom orijentacijom rada u masama, Komunistička partija je, pored ostalog, imala više mogućnosti za legalno djelovanje. To su uočili i njeni klasni protivnici karakterišući ovaj programski dokumenat kao značajnu prekretnicu komunističkog taktičnog djelovanja u masama, a veoma opasnu po vladajuću buržoaziju.²⁴

Januarska Rezolucija i Manifest Centralnog komiteta KPJ predstavljaju i pobjedu novog shvatanja u rukovodstvu Partije. Oni spadaju među prve programske dokumente novog rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije na čelu s Titom. Tokom 1937. godine ovi dokumenti su proradjivani na svim partijskim forumima u pokrajinama. Njihova sadržina činila je kostur programskih dokumenata pokrajinskih partijskih rukovodstava o radu Partije među masama u pokrajinama.

Rezolucija i Manifest Centralnog komiteta KPJ od januarja 1937. godine imali su posebni odraz na rad Partije u Crnoj Gori na stvaranju antifašističkog i demokratskog pokreta u njoj. O tome nam govori i činjenica što su sve rezolucije prihvaćene na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Crnu Goru, održanoj sredinom 1937. godine, radjene »na osnovu rezolucije i januarskog proglašenja« Centralnog komiteta.²⁵

Poznato je da je početkom 1936. godine Komunističku partiju u Crnoj Gori zahvatila masovna provala. Tom prilikom jedan broj partijskog članstva emigrirao je u Albaniju, a drugi je prešao u duboku ilegalnost. Mali broj partijskih

²³ I. Ribar, Politički zapisi III, 73.

²⁴ ARPJ, XII 1—10 (1937), Ministarstvo un. poslova, Odjeljenje za državnu zaštitu, Pov. br. 9360 od 6. marta 1937. Na ovaj dokumenat ukazao mi je Radoje Pajović na čemu mu zahvaljujem; Arhiv Istorijskog instituta Titograd (AIIT), V 1—2 (1937), Bilten Odjeljenja za državnu zaštitu Min. un. poslova za februar 1937.

²⁵ ARPJ, Fond Kominterne, br. 282/VI. Izvještaj Mitra od januara 1938.

organizacija ostao je neprovaljen. Tako da je Komunistička partija u Crnoj Gori, tokom prve polovine 1936. godine, preživljavala teške dane. Medjutim, zahvaljujući nekolicini istaknutih komunista, Nikoli Lekiću, Blažu Jovanoviću, Jevtu-Čaju Šćepanoviću, Radovanu Vukanoviću, Ristu Lekiću i drugim, uz pomoć studenata komunista, koji su se sredinom te godine vratili iz univerzitetskih centara u Crnu Goru, organizovano je crnogorsko demokratsko javno mnjenje u zaštitu članstva Komunističke partije od progona. Došlo je do demonstracija u Kolašinu i Podgorici (Titogradu), kao i sukoba seljaka sa žandarmerijom u Crmnici. U aprilu iste godine prilikom poznatog Aprilskog štrajka studenata Beograjskog, Zagrebačkog i Ljubljanskog univerziteta, ubijen je u Beogradu student Žarko Marinović rodom iz okoline Cetinja.²⁶ Povodom svih tih događaja crnogorski studenti komunisti u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i drugim mjestima, uz pomoć partijskih organizacija u tim mjestima, povelili su akciju među demokratskim elementima u zemlji za obustavljanje progona i nasilja od strane režima u Crnoj Gori. Zahvaljujući požrtvovnom radu nekih istaknutih komunista među crnogorskim demokratskim javnim mnjenjem došlo je, krajem juna iste godine, do poznatih Belvederskih događaja. Svi navedeni i drugi momenti uticali su na veću političku aktivizaciju crnogorskog demokratskog javnog mnjenja u borbi protiv vladajućih krugova.

Tokom druge polovine 1936. godine došlo je do pojačane političke aktivnosti crnogorske studentske omladine. Te i naredne 1937. godine u Crnoj Gori se razvio jak mirovni pokret. U nizu mjesta formirani su mirovni omladinski odbori. Napredna studentska omladina ulagala je napore da legalizuje studentska udruženja. Pokrajinski studentski odbor za Crnu Goru koordinirao je rad napredne studentske i ostale omladine. Krajem te godine izdat je Manifest crnogorske narodne omladine u kome su izneseni njeni ekonomski i politički zahtjevi.²⁷ Politička aktivnost studentske komunističke omladine bila je naročito zapažena prilikom opštinskih izbora, novembra 1936. godine, u Crnoj Gori. Pošto partijske organizacije u mnogim mjestima još tada nijesu bile obnovljene, studentska komunistička omladina preduzela je njihovu ulogu u političkoj borbi. U vezi sa tim pitanjem veoma je interesantan jedan izvještaj iz Crne Gore, oktobra iste godine, Centralnom komitetu Komunističke partije. »U mnogim mjestima kod nas — kaže se u njemu — još nije sredjena glavna stvar (misli se na obnavljanje partijskih organizacija — J. R. B.). Ukoliko je sredjena, omladina igra glavnu ulogu što izaziva miješanje sa čisto omladinskim radom. Tako u jednom mjestu postoji odbor studenata pri Partiji, koji vrši obadva posla. U ostalom u Crnoj Gori danas je teško odvojiti partiju od omladine (podvukao — J. R. B.). Primjer su opštinski izbori gdje omladina pod tim imenom pregovara i sa drugim političkim grupacijama i ističe kandidate«.²⁸

Stvaranje Bloka narodnog sporazuma, oktobra 1937. godine, pod uticajem Komunističke partije, komunistička i ostala napredna studentska omladina iz Slovenije, Crne Gore, Makedonije, Vojvodine i Bosne i Hercegovine pozdravila je taj sporazum. U vezi sa tim sporazumom ova omladina donijela je jednu rezolu-

²⁶ O tome opširnije Jovan R. Bojović, Studentski aprilski štrajk 1936. godine. Ubištvo Žarka Marinovića i njegov odjek u Crnoj Gori. Pravni zbornik 1966/1.

²⁷ AIIT, III 2—5 (1936), Manifest crnogorske narodne omladine 1. decembra 1936.

²⁸ ARPJ, Fond Kominterne, Mikrofilm (MF), br. 46/259/612), Izvještaj iz Crne Gore od okt. 1936 — Centralnom komitetu KPJ.

ciju sa zahtjevom da, pored Srbije i Hrvatske, postanu federalne jedinice, u okviru Jugoslavije, Slovenija, Makedonija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina.²⁹ Tokom te i naredne 1938. godine zahtjevi izneseni u ovoj rezoluciji popularisani su medju omladinom u ovim pokrajinama.

U drugoj polovini 1936. godine formirano je privremeno rukovodstvo Komunističke partije za Crnu Goru. Ono je postiglo značajne rezultate u obnavljanju i povezivanju partijskih organizacija u Crnoj Gori jer je do sredine 1937. godine obnovljen znatan broj partijskih organizacija. Sredinom te godine, kada je održana Pokrajinska konferencija KPJ za Crnu Goru, izabran je novi Pokrajinski komitet.³⁰ Održavanje ove konferencije i dokumenti koji su na njoj usvojeni bili su veoma značajni za dalji rad Partije u Crnoj Gori

Od druge polovine 1937. godine, na bazi već pomenutog Manifesta Centralnog komiteta, rukovodstvo Komunističke partije u Crnoj Gori preduzelo je značajne korake u cilju stvaranja jednog jedinstvenog demokratskog pokreta u Crnoj Gori.

Tokom druge polovine 1937. godine Komunistička partija u Crnoj Gori osnovala je društvo Seljačko bratstvo preko koga je okupila znatan broj seljaka. Cilj osnivanja ovog društva bio je ekonomsko i kulturno podizanje sela i seljaka. Do sredine 1938. godine formirane su 82 mjesne organizacije sa preko sedam hiljada članova.³¹ Preko ovog društva Komunistička partija imala je jak uticaj na selu, zbog čega je njen rad bio i zabranjen krajem 1938. godine od strane upravno-policijskih vlasti. Međutim, iste godine Komunistička partija je formirala zemljoradničku nabavno-prodajnu zadrugu Seljačku samopomoć. Imala je 17 mjesnih filijala sa oko pedeset hiljada članova. Komunistička partija je preko ove organizacije pokrenula seljaštvo u »borbu protiv političkog i nacionalnog ugnjetavanja, za demokratske slobode, protiv prevelikih poreza i raznih trošarina na seljačke proizvode«.³²

Računajući na mogućnost ulaska u Blok narodnog sporazuma, Komunistička partija je preduzela mjere za stvaranje jedne legalne partije preko koje bi bila predstavljena u njemu.³³ U tom cilju Komunistička partija je radila na stvaranju Stranke radnog naroda, koje je imalo znatno širu podlogu i platformu od Jedinstvene radničke partije u okupljanju svih demokratskih elemenata u zemlji. U vezi sa tim pitanjem formiran je Glavni inicijativni odbor Stranke radnog naroda u koji su ušli većinom članovi inicijativnog odbora Jedinstvene radničke partije (Božidar Adžija, Miroslav Pintar, Mladen Iveković, Franc Leskošek i Veselin Masleša).³⁴

Po ugledu na Glavni inicijativni odbor Stranke radnog naroda tokom druge polovine 1937. godine stvoren je Inicijativni odbor Stranke radnog naroda (Radničkoseljačke stranke) za Crnu Goru. Ovaj »odbor izdao je svoj proglas, štampan u 5 000 primjeraka, koji su podpisali 23 ugledna domaćina iz sviju krajeva Crne

²⁹ Arhiv Instituta radničkog pokreta Srbije (AIRPS), Fond Studentski pokret, br. 8389 XII 1937, Rezolucija.

³⁰ ARPJ, FK, br. 282/VI, Izvještaj Mitra od januara 1938.

³¹ Niko S. Martinović, Seljačko bratstvo. Istorijski zapisi, 1949/1—3, 41.

³² Blažo Jovanović, Izvještaj o političkom radu PK KPJ za Crnu Goru, referat održan na Osnivačkom kongresu KP Crne Gore, Cetinje 1948, 17.

³³ Ivan Jelić, n. d., str. 93.

³⁴ Milovan Bosić, Komunistička partija Jugoslavije u parlamentarnim izborima 11. decembra 1938. godine. Istorija radničkog pokreta — Zbornik radova, Beograd 1965/2, 317.

Gore».³⁵ Naredne 1938. godine formiran je Glavni odbor Stranke radnog naroda za Crnu Goru preko koje je Komunistička partija u Crnoj Gori saradnjivala sa Udruženom opozicijom.

Još od druge polovice 1937 godine Komunistička partija u Crnoj Gori ulagala je napore da stupi u saradnju sa svim opozicionim strujama u Crnoj Gori. U vezi sa tim pitanjem ona je, na bazi pomenutog Manifesta Centralnog komiteta, podnijela platformu »za saradnju svih Crnogoraca za demokratiju i ravnopravnost Crne Gore u Jugoslaviji«.³⁶ Pored osvrta na stanje opštih prilika u svijetu i u Jugoslaviji, u Platformi je data analiza tadašnjeg položaja Crne Gore. Analizirajući položaj Crne Gore u Platformi je konstatovano da su centralistički sistemi i nenaodni režim Crnu Goru »stavili u jedan izuzetno težak i zavisian položaj«. Konstatujući opšte političke prilike u svijetu i Jugoslaviji, a posebno položaj Crne Gore u državnoj zajednici, u Platformi se došlo »do zaključka da je za zapostavljenost i zavisnost Crne Gore, pored ostalog, uveliko kriva i dotadašnja »politička moljavanja i razbijenost u razne partijske tabore, čija je nesloga uvijek iskorišćavana na račun siromašnog naroda ove pokrajine«. Istaknuto je »kao neophodno potrebno grupisanje svih poštenih, nepotkupljenih i naprednih Crnogoraca oko zajedničkih pitanja«.³⁷ Istaknuta je potreba da se jedinstvenom snagom povede borba, na bazi slobode i demokratije »za političku, ekonomsku i socijalnu ravnopravnost Crne Gore u Jugoslaviji«, koja bi bila povezana sa ostalim naprednim i demokratskim pokretima u zemlji, do rješenja zajedničkih, opštih i posebnih pitanja.

Postavljeni zahtjevi u ovoj Platformi grupisani su u četiri grupe pitanja — (politička, ekonomska, seljačko-radnička, i ostala socijalna i kulturna pitanja).

U grupi političkih pitanja istaknuti su zahtjevi:

a) raspuštanje skupštine i raspisivanje slobodnih tajnih izbora sa opštim jednakim pravom glasa za Ustavotvornu skupštinu sa nezavisnim i slobodnim listama;

b) donošenje novog ustava »po sporazumu slobodno izabranih narodnih predstavnika svake pokrajine« koji će zagarantovati ravnopravnost svim narodima u Jugoslaviji;

v) puna ravnopravnost Crne Gore »sa ostalim političkim jedinicama u okviru današnje Jugoslavije;

g) politika međunarodnog mira, kolektivne bezbjednosti i savez sa svim demokratskim državama koje se stavljaju u borbi protiv fašizma i za neodložno uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Sovjetskim Savezom;

d) ukidanje Zakona i suda za zaštitu države i svih drugih reakcionarnih zakona, a donošenje zakona o korupciji i zloupotrebama, koji bi imao retroaktivnu snagu, od 1918. godine do dana primjene, »radi oduzimanja nepravedno stečene imovine na račun opljačkanog narodnog blaga« i osnivanje jednog vanrednog suda za korupcionaše i aferaše, umjesto političkog suda za zaštitu države;

đ) opšta amnestija svih političkih osudjenika;

e) puna sloboda štampe, zbora i dogovora, političkog organizovanja svih partija i sindikalnih organizacija na demokratskoj osnovi i

³⁵ ARPJ, Fond Komiterne, 282/VI, Izvještaj Mitra od januara 1938 — CK KPJ. Stranka radnog naroda u Crnoj Gori u nekim dokumentima se naziva i Radničko-seljačka stranka.

³⁶ AIIT, IV 5—1 (1938), Platforma za saradnju.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

ž) suzbijanje i raspuštanje svih fašističkih i terorističkih organizacija u zemlji.³⁹

U grupi ekonomskih pitanja istaknuti su zahtjevi:

a) izgradnja željezničkih linija neophodnih za Crnu Goru;
b) isušenje i regulacija Skadarskog jezera i drugih vodoplavnih polja;
v) racionalno navodnjavanje Zetske i bjelopavličke ravnice putem razvodje-
nja vode iz dotičnih rijeka;

g) izgradnja kolskih i turističkih puteva, koji stoje nedovršeni;

d) slobodna proizvodnja i prodaja duvana i podizanje jedne moderne fabrike duvana u Podgorici;

đ) pojeftinjenje svih monopolskih artikala i sniženje taksa i trošarine;

e) racionalno i organizovano iskorišćavanje šuma i ruda, pomorstva, ribolova, mineralnih voda, vazdušnih banja, voćarstva i stočarstva;

ž) podizanje i uredjenje bolnica, sanatorijuma i lječilišta, i turističkih domova i

z) pošumljavanje goleti i izgradnja bunara i cisterni u bezvodnim selima.³⁹

U grupi seljačko-radničkih pitanja istaknuti su zahtjevi:

a) dovršenje agrarne reforme i plansko izvodjenje kolonizacije;

b) pomaganje zemljoradničkog zadrugarstva od države;

v) potpuno razduženje siromašnih zemljoradnika i jevtine zemljoradničke kredite;

g) organizovano podizanje cijena zemljoradničkim proizvodima;

d) besplatno i obavezno liječenje siromašnih i srednjih, naročito tuberkoloznih seljaka i radnika;

đ) oslobodjenje od poreza, taksa i drugih dažbina siromašnih seljaka i radnika;

e) pravo radnika na slobodno organizovanje i štrajk;

ž) posebna radnička komora za Crnu Goru;

z) izgradnja radničkih domova po varošima;

i) osmočasovno radno vrijeme, utvrđivanje minimalnih nadnica i podizanje radničkih stanova i kuhinja;

j) osiguranje i obezbjedjenje svih radnika i njihovih porodica u slučaju povrede, bolesti, starosti, besposlice i smrti;

k) oslobodjenje radničkih nadnica od svih poreza i prireza i

l) ukidanje kuluka.⁴⁰

U grupi ostalih socijalnih i kulturnih pitanja istaknuti su zahtjevi:

a) razduženje siromašnih i srednjih trgovaca, zanatlija;

b) povećanje invalidskih potpora i prinadležnosti nižih državnih i samoupravnih službenika;

v) stalnost državnih i samoupravnih službenika, njihovo odabiranje i postavljanje putem konkursa, kako bi u službu dolazila sposobna i stručna lica;

g) otvaranje većeg broja stručnih škola i ukidanje svih školarina i školskih taksa;

d) stvaranje boljih uslova kulturnog rada i pomaganje javnih radnika, književnika i umjetnika kao i izgradjivanje narodne kulture;

đ) uvodjenje novog nastavnog plana u školama po ugledu na napredne demokratske zemlje i

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

e) izrada narodne istorije na osnovu »nepobitnih dokumenata«.⁴¹

Potpisnici ove Platforme istakli su da su izložena pitanja zajednička za sve na predne Crnogorce in da za njihovo rješenje treba voditi »jedinственu borbu bez obzira na ranije partijske razlike, ili druge podvojenosti«. Medjutim, Komunistička partija u Crnoj Gori nije postavila ove zahtjeve kao »jedini uslov za saradnju«. Ona je istakla da će saradjivati sa svim protivnicima reakcionarnih režima koji su bili spremni da sa njom saradjuju po ma kojem od istaknutih pitanja ili grupa pitanja i da se založe za njihovo ostvarenje.⁴²

Usvajajući ovu Platformu Komunistička partija u Crnoj Gori apelovala je na »radni narod Crne Gore, crnogorsku seljačku i radničku omladinu, sve napredne i demokratski orijentirane intelektualce i javne radnike, da se okupe na ovom opštem narodnom programu, na programu: slobode, bratstva, jednakosti i ravnopravnosti sviju naroda i sviju istorijskih pokrajina u državnoj zajednici Jugoslavije«.⁴³

Na bazi stavova iznesenih u ovoj Platformi, Komunistička partija u Crnoj Gori, tokom 1938. godine, vodila je pregovore sa predstavnicima gradjanskih opozicionih stranki u cilju zajedničke saradnje u borbi za ostvarenje postavljenih zahtjeva. U ime Komunističke partije za Crnu Goru pregovore je vodio Božo Ljumović, kako sa predstavnicima Bloka narodnog sporazuma na strani tako i u Crnoj Gori. Nakon učinjenih pregovora došlo je do sporazuma Komunističke partije sa nekim predstavnicima Zemljoradničke, Demokratske i lijevim krilom Crnogorske federalističke stranke. Kao rezultat tog sporazuma o zajedničkoj saradnji, pored ostalog, bile su i poznate demonstracije, septembra 1938. godine u Nikšiću i Kolašinu, povodom dolaska Milana Stojadinovića u ta mjesta. Demonstracije u Nikšiću naročito su poznate po oštirini i broju učesnika. Ovo je bila jedna od polaznih masovnih akcija zajedničke saradnje Komunističke partije u Crnoj Gori sa opozicionim strankama na bazi pomenute Platforme u borbi protiv vladajuće buržoazije.

Do saradnje Komunističke partije u Crnoj Gori sa Blokom udružene opozicije došlo je i prilikom parlamentarnih izbora, decembra 1938. godine. Na tim izborima Komunistička partija u Crnoj Gori preko Stranke radnog naroda (Radničko seljačke stranke) istakla je tri svoja kandidata (podgoričkom, cetinjskom i danilovgradskom srezu) na čiju je kandidaturu pristala Udružena opozicija, dok je u ostalim mjestima pomagala kandidate Udružene opozicije. Na ovim izborima Komunistička partija u Crnoj Gori, zajedno sa Udruženom opozicijom, postigla je značajne uspjehe, jer je pobijedila u Podgoričkom, Danilovgradskom, Nikšićkom, šavničkom, Cetinjskom i Bokokotorskom izbornom srezu.⁴⁴

U toku ove predizborne kampanje Komunistička partija u Crnoj Gori pokazala je živu političku aktivnost. I pored svih smetnji i teškoća od strane vlasti održala je niz predizbornih zborova u zajednici sa Blokom Udružene opozicije. Na svim tim zborovima isticani su zahtjevi izneseni u pomenutoj Platformi. Preko tih zahtjeva Komunistička partija poprimala je sve veći uticaj i ugled medju anti-fašističkim i demokratskim elementima u Crnoj Gori.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto.

Zahvaljujući primjeni nove taktike rada u masama Komunistička partija u Crnoj Gori postigla je značajne rezultate na okupljanju i povezivanju antifašističkih i demokratskih snaga u borbi protiv unutrašnje i spoljne politike vladajuće jugoslovenske buržoazije. Isto tako ona je postigla značajne uspjehe i u organizacionim pitanjima jer se, pored ostalog, prišlo energičnom otklanjanju iz njenih redova svih nepartijskih i frakcionaških elemenata. Za sve ovo nesumnjivo bio je odraz pobjede nove orijentacije i shvatanja novog rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije.